

ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 008=16(477-25)"2016"

***В. В. Горєва,**
кандидат історичних наук,
М. А. Філіпович,
кандидат історичних наук,
Н. П. Бондар,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО ДНЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ І КУЛЬТУРИ «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ / ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КУЛЬТУР»: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

24 травня 2016 року в приміщенні Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відбулася VII Міжнародна наукова конференція, присвячена Дню слов'янської писемності і культури «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур». Організаторами конференції виступили Національна академія наук України (НАН України), Український комітет славістів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), академічні – Інститут української мови, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського, Український мовно-інформаційний фонд, а також Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Головними темами для обговорення стали актуальні проблеми славістичного мовознавства, літературознавчої славістики, мистецтвознавства, фольклористики, етнології та збереження слов'янських культурних традицій, історії славістики та історичного пам'яткознавства. Знакова подія цього річної конференції – Книгознавчі читання, організовані Інститутом книгознавства НБУВ на відзначення 400-річчя заснування друкарні Києво-Печерської лаври.

Завітали на цей науковий захід понад 160 представників провідних наукових, бібліотечних, архівних, музейних установ та вищих навчальних

закладів з різних міст України – Бердянська, Бережан, Дніпра, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кам'янця-Подільського, Києва, Львова, Ніжина, Одеси, Полтави, Сімферополя, Ужгорода, Харкова, Хмельницького, Чернігова. Долучилися до роботи конференції також науковці з Америки, Білорусії, Німеччини, Російської Федерації.

Пленарне засідання конференції відкрив голова Українського комітету славістів, радник при Президії НАН України, академік НАН України Олексій Онищенко. Аналізуючи сучасні трансформації слов'янського світу, вчений наголосив, що в умовах бурхливих суспільних трансформацій, які захопили весь світ, вкотре актуалізувалися проблеми осмислення спільного і відмінного в слов'янській самосвідомості, побудови моделі загального образу слов'янського світу з його колишніми і сучасними процесами інтеграції і диференціації, концептуальних образів слов'янських країн і націй, слов'янської культури, слов'янського типу людини. Слов'янство, хоча ніколи й не було суцільно єдиним, все ж воно являє собою історично сформовану окрему велику етнічну спільноту з потужним культурним, інтелектуальним і людським потенціалом, та, перебувавши у нових умовах, має посісти гідне місце в Європі та світі.

Директор Інституту української мови НАН України, член Українського комітету славістів, доктор філологічних наук Павло Гриценко присвятив свою доповідь питанням українсько-південнослов'янських зв'язків, взявши за приклад видання карт «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу». Він зосередив увагу слухачів на тому, що на цих картах уперше в славістиці відтворено складну диференціацію слов'янських діалектів, їхні взаємозв'язки в межах слов'янського мовного простору як цілісності. Доповідач підкреслив, що здійснена робота відчутно змінила наші знання про лінгвальний феномен Славії (включно із Західною Туреччиною, Північною Грецією, Албанією, Північно-східною Італією), архаїчне та інноваційне в сучасних слов'янських діалектах, інтенсивність і напрями міжслов'янської мовної взаємодії та неслов'янські впливи на слов'янський континуум.

На важливості функцій єдиної в Україні спеціалізованої наукової інституції з математичної, прикладної та комп'ютерної лінгвістики – Українського мовно-інформаційного фонду (УМІФ) акцентував його директор, заступник голови Українського комітету славістів, академік НАН України Володимир Широков. Зауваживши, що особливості сучасного етапу розвитку Мережі поставили проблему створення інтелектуальних інструментів, які б були спроможні «перебрати» на себе бодай частину функцій з основного когнітивного тракту людини, він виокремив чотири основні тенденції сучасної лексикографії: 1) лексикографування якомога ширшого кола мовних феноменів; 2) переведення лексикографічної спадщини

людства в цифрову форму; 3) застосування словників у формуванні лінгвістичних компонент систем опрацювання знань; 4) подолання «вавилонського синдрому», тобто вирішення проблем багатомовності.

Роль Кирило-Мефодіївського братства в контексті Українського ренесансу XIX ст. проаналізував у своїй доповіді завідувач відділу Інституту археології, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Олександр Моця. Він зазначив, що, незважаючи на відсутність чітко окресленої концепції щодо домінантної позиції України у геополітичному ансамблі федерації слов'янських країн, позиція братчиків полягала в розумінні шляхетної місії українства. Своєрідний та важливий прорив глобального рівня трапився з початком діяльності кирило-мефодіївця Т. Шевченка – за походженням селянина-кріпака. Це свідчить про те, що коли українська ідея і українська самоназва дійшли від інтелектуальних верхів до народних низів, тоді й стався історичний вибір автохтонів у становленні їх як етносу через власну і єдину назву своєї вітчизни серед інших спільнот тогочасної Європи.

Завідувач відділу Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, кандидат філологічних наук Лариса Вахніна зупинилася на питанні збереження ідентичності слов'янських культур у контексті організації етнічних фестивалів. Доповідач наголосила, що фольклорні фестивалі відображають сучасну етнокультурну ситуацію в Україні, для якої є характерними динамічні зміни. Саме тому, на думку дослідниці, потрібно активізувати збирацьку діяльність, вивчати тексти і мелодії автентичних пісень, проводити етносоціологічні дослідження, вивчати європейський досвід проведення етнічних фестивалів тощо. Окрім цього на заході нею було презентовано щорічник «Слов'янський світ» та нові видання ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, зокрема: Українсько-польські культурні взаємини / гол. ред. Г. А. Скрипник. – Вип. 8. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. – 356 с. – (Наук. студії ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України) та Вахніна Л. Фольклорне пограниччя: традиції та сучасність : зб. наук. пр. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016. – 308 с.

Подальше обговорення актуальних проблем конференції відбувалося на 5 секціях та книгознавчому читанні з нагоди 400-ліття заснування друкарні Києво-Печерської лаври.

На секції «Славістичне мовознавство» доктор філологічних наук, професор Лариса Шевченко проаналізувала категорію часу культури в слов'янській стилістиці та підкреслила той факт, що аналіз часу культури належить до дискусійної проблематики в сучасних гуманітарних науках – на різних підставах різними є критерії, за якими ідентифікуються об'єкт

аналізу, методи дослідження, логіка наукових доведень і, що важливо в таких обґрунтуваннях, світогляд інтерпретатора часу культури. Лінгвістичне спостереження передбачає обернену зумовленість екстра- та інтра-лінгвальних кореляцій стилів, жанрів, текстів, взаємозалежності мовної діячності – синхронії, соціального – індивідуального в репрезентації тексту, функціональну домінанту чи варіативність мовних одиниць, що співмірні з часом і простором культури та ін. Доповіді інших учасників стосувалися слов'янської проблематики стилістичної інтерпретації фразеологізму в медіа (Дмитро Сизонов) та інтерпретації жанрів медійної аналітики в слов'янській стилістиці (Дмитро Дергач). Обговорювалися також питання повторів у кирило-мефодіївському перекладі «Пісні над піснями» (Юлія Дядищева-Росовецька), на прикладі української та польської мов досліджувалися проблеми впливу глобалізаційних процесів на розвиток соціолекту футбольних фанатів у слов'янських культурах (Ірина Процик) та вплив греко-католицького митрополита Сильвестра Сембратовича на впровадження народної мови в молитовну практику офіційної позиції Церкви (Наталія Пуряєва).

Учасники конференції, які працювали на секції «Літературознавча славістика», окреслили проблеми літературознавства, культурології та визначили їхні перспективи розвитку на прикладах матеріалів різних народів (Віктор Гуменюк, Ольга Гуменюк, Наталія Єржиківська, Тетяна Хайдер, Ольга Долотова). Цікавою була доповідь доктора філологічних наук Тетяни Рудої, в якій йшлося про низку документально-біографічних фільмів, знятих О. В. Козликом про таких відомих літературознавців, як М. В. Теплинський, П. І. Мельник, Д. С. Наливайко. Про Т. Шевченка як про поета, письменника, літературознавця в рецензіях М. М. Новицького доповіла кандидат філологічних наук Галина Карпінчук. Декілька доповідей були присвячені давній українській літературі, зокрема кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Віра Сулима виступила з повідомленням про І. Я. Франка як про дослідника українських проповідей; про особливості поетики сербської «Александрії» (на основі українських списків XV–XVII ст.) розповів доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Юрій Пелешко; ґрунтовні дослідження списків піснi про Мартина Пушкаря на матеріалах фольклористики і літературознавства здійснила кандидат філологічних наук Людмила Іваннікова. До прози української діаспори другої половини XX ст. та її взаємозв'язків з європейською літературою, зокрема з організацією «Мур», звернулася кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Світлана Луцій.

Під час роботи секції «Мистецтвознавство, фольклористика, етнологія та збереження слов'янських культурних традицій» було заслухано

12 доповідей, у яких дослідниками було порушено чимало важливих питань, зокрема у фокусі уваги опинилася символіка весільного обряду та соціально-побутові пісні в регіоні Полтавщини (Валентина Сінельнікова), окремі баладні тексти (Мирослава Карацуба), концепт саду в календарно-обрядовому фольклорі східних слов'ян (Олена Чебанюк), семантика місяця в снотлумачній традиції (Тетяна Шевчук), система персонажів казки «Лисиця» (Ольга Требик), уявлення про скарбошукачів (Анастасія Панкова) та багато ін. Окремо варто виділити доповідь доктора філологічних наук Оксани Микитенко, присвячену фольклористичній діяльності іноземного колеги ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України академіка МАНМ Блаже Ристовського та приурочену до 85-річчя науковця, а також доповідь доктора мистецтвознавства Ігоря Юдкіна-Ріпуна про сценічні елементи в сонетах Л. Стаффа.

На секції «Історична славістика» було виголошено кілька доповідей, що викликали розгортання дискусій стосовно низки актуальних проблем зазначеної науки. Так, доповідь доктора історичних наук, професора Івана Дзири, в якій він шляхом встановлення етнічного походження антропонімів з Реєстру Війська Запорозького Низового 1756 р. показав зв'язки запорозьких козаків з південними слов'янами в середині XVIII ст. та навів приклади південнослов'янських прізвищ серед запорожців. Доповідь кандидата історичних наук, доцента Тетяни Антонюк була приурочена до 1000-ліття контактів українців з ченцями на Афоні, що почалися ще за часів Київської Русі. Дослідниця детально висвітлила історію українських культурних центрів на Афоні та показала рівень дослідження цього питання. Питанню залучення текстів з Біблії при написанні «Повісті временних літ» присвячена доповідь доктора історичних наук Тетяни Вілкул, а кандидатом історичних наук Оксаною Іваненко було описано роботу таємних польських шкіл у 80-ті роки XIX ст. в Київському навчальному окрузі та реакції влади на їхню діяльність. На секції також висвітлювалися міжнародні зв'язки українських бібліотек, озвучувалися ідеї створення єдиної європейської цифрової бібліотеки (Оксана Клименко), наводилися приклади видань Південнослов'янської академії наук у Загребі II половини XIX ст., що зараз знаходяться у відділах історичних колекцій, україніки, періодичних видань Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (Ілона Олексів) та аналізувалася політична діяльність М. С. Грушевського на основі матеріалів з колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (Катерина Жбанова). У виступах було охарактеризовано напрями діяльності гетьманців-державників у Канаді в міжвоєнний період та їхні зв'язки з іншими українським громадськими організаціями діаспори, висвітлено історію зародження, розвитку та

занепаду гетьманського руху в Канаді (Олеся Дзира), на матеріалах колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ охарактеризовано етапи наукової діяльності М. С. Грушевського у 1890–1930-х роках, розглянуто його науково-публіцистичну спадщину (Олександра Шорсткіна), проаналізовано наукові розробки з питань історії діяльності організацій українських інженерів-емігрантів у Чехословаччині у 30-ті роки ХХ ст. (Андрій Яворський).

Робота членів секції «Історія славістики» була присвячена становленню славістичних студій та історії перших слов'янських з'їздів (Сергій Міщук, Галина Міщук, Світлана Старовойт). У своїй змістовній доповіді про видатних подвижників на ниві слов'янського музично-пісенного фольклору Л. Кубу та А. Степовича доктор історичних наук, професор Надія Шип проаналізувала листи цих особистостей кінця ХІХ – початку ХХ ст. як приклад творчої співпраці слов'янських митців. Доктор філологічних наук, старший науковий співробітник Леся Мушкетик у виступі про славістичну фольклористику в Угорщині зробила висновок, що в міжвоєнні роки з огляду на історичні та політичні обставини дослідження слов'янського фольклору в цій країні дещо уповільнилося, проте водночас саме тоді були написані важливі слов'янознавчі праці, розвивалися нові напрями та методи збирання й вивчення народної творчості. Інші учасники секції зверталися до питань славістики за кордоном (Леся Мушкетик, Наталія Солонська, Олександра Лісова).

На високому науковому рівні пройшли Книгознавчі читання з нагоди 400-ліття друкарні Києво-Печерської лаври, – цю дату впродовж 2015–2016 рр. широко відзначає українська та світова культурна спільнота. Друкарня Києво-Печерської лаври впродовж трьох століть була найбільшим та найпотужнішим видавничим осередком на українських теренах. Лаврські видання мали авторитет не тільки серед українців, але й поцінувалися в усьому слов'янському світі та далеко поза його межами. Читання були організовані Інститутом книгознавства НБУВ, в їхній роботі взяло участь 14 доповідачів.

Книгознавчі читання розпочалися з вітального слова до учасників та виступу директора Інституту книгознавства НБУВ, доктора історичних наук Галини Ковальчук. Її доповідь про видавничу діяльність друкарні Києво-Печерської лаври першої половини ХІХ ст. була присвячена пам'яті співробітниці відділу стародруків, книгознавця та джерелознавця Євгенії Рукавіциної, яка вивчала лаврське книговидання за часів митрополита Євгенія Болховітінова.

Відома дослідниця Києво-Печерської лаври – старший науковий співробітник Київського національного університету ім. Тараса Шевчен-

ка, кандидат історичних наук Світлана Кагамлик присвятила свій виступ історії публікації творів українських ієрархів у друкарні Києво-Печерської лаври. На широкому джерельному матеріалі вона прослідкувала історію розповсюдження та побутування видань та всебічно висвітлила питання про значний вплив лаврського книгодрукування на культуру слов'янських народів упродовж XVII–XVIII ст.

Професор Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, доктор філософських наук Лариса Довга зупинилася на висвітленні процесу формування філософського понятійного апарату в українській книжності початку XVII ст. на прикладі текстів, виданих печерською друкарнею. На широкому фактографічному матеріалі дослідниця проаналізувала складну трансформацію понять та формування вітчизняної наукової терміносистеми, зокрема на прикладі слів «добро» та «благо».

Завідувач відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, кандидат історичних наук Наталія Бондар окреслила попередні результати вивчення паперу примірників стародруків, виданих друкарнею Києво-Печерської лаври у першій половині XVII ст., повідомила про особливості паперу декількох видань, спробувала довести факт використання в київських друках паперу, виготовленого папірнею в Радомишлі.

У виступі директора бібліотеки ім. акад. М. О. Лавровського Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя та завідувача Музею рідкісної книги цього ж вишу, книгознавця та бібліографа стародруків Олександра Морозова йшлося про видання друкарні Києво-Печерської лаври з фондів бібліотеки Ніжинського університету, їхні особливості та історію побутування. Під час виступу доповідач презентував щойно виданий каталог стародруків зі збірки М. М. Михайловського.

Відома дослідниця стародрукованої та рукописної книги, доцент кафедри світової історії Українського католицького університету, кандидат історичних наук Віра Фрис присвятила свою доповідь детальному аналізу бібліографічних студій визначного українського книгознавця Ярослава Ісаєвича та обґрунтувала непересічне значення його наукового доробку. Доповідь супроводжувалася особистими спогадами про спілкування з ученим.

Виступ старшого наукового співробітника відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, кандидата філологічних наук Наталії Заболотної висвітлював особливості поширення почаївських стародруків у Києві на межі XVIII–XIX ст., зокрема роль у цьому процесі тодішнього керівника друкарні Києво-Печерської лаври ієродиякона Юстина Базилевича. Особливий наголос було зроблено на популярності україномовних почаївських видань у середовищі київських читачів, що підтверджується власницькими записами стародруків.

Старший науковий співробітник Інституту рукопису НБУВ, кандидат історичних наук, фахівець з історії палітурної справи Олена Гальченко присвятила свою доповідь детальному аналізу впливу книжкового центру Києво-Печерського монастиря на розвиток українського інтролігаторства. На прикладах оправ примірників рукописних та стародрукованих книг дослідниця показала зразки орнаментів, що використовувалися печерськими палітурниками. Виступ унаочнювався презентацією зображень елементів оправ лаврського походження.

Старший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань, кандидат історичних наук Юлія Рудакова охарактеризувала латиношрифтно видання Києво-Печерської лаври XVII–XVIII ст., окреслила їхню хронологію друку, проаналізувала тематику, розподіл за мовною ознакою та особливості художнього оформлення.

У доповіді дослідника та бібліографа кириличних стародруків, рєс-тавратора Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка Станіслава Волощенка були презентовані києво-печерські кириличні стародруки XVII–XVIII ст. з фондів Львівської центральної провінційної бібліотеки отців василіян при Свято-Онуфріївському монастирі, їхні особливості, провенієнції, проаналізовано історію побутування окремих примірників та встановлено їхніх колишніх власників.

Про фрагменти невідомого малоформатного кириличного видання Молитвослова розповів бібліотекар Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Дмитро Лукін. Фрагменти свого часу були використані для підклейки кришки оправи примірника київського Анфологіона 1619 р., вірогідно, вони належать до раннього київського друку. Ознайомитися із зображеннями унікальних фрагментів можна було під час презентації.

Науковий співробітник НБУВ, дослідниця нотних видань Ірина Савченко у своєму виступі охарактеризувала унікальні особливості богослужбового співу в Києво-Печерському монастирі та історію місцевого нотодруку. Особливу увагу вона приділила підготовці в Києво-Печерській лаврі спеціалізованих нотних видань у другій половині XIX – на початку XX ст.

У доповіді наукового співробітника відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, кандидата історичних наук Олени Засць йшлося про давню бібліотеку друкарні Києво-Печерської лаври, її історію, а також про широкі потенційні можливості та перспективи електронного представлення запропонованої проблематики.

Аспірантка Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України Аліна Гончаренко детально проаналізувала книжні риси в мові визначної пам'ятки, походження якої пов'язане з діяльністю Києво-Печерського монастиря, – Києво-Печерського патерика.

Перебіг читань та тематика виступів продемонстрували як зацікавленість аудиторії, так і широкий спектр білих плям та перспективних напрямів подальших різноманітних книгознавчих, шрифтових, лінгвістичних, текстологічних досліджень, пов'язаних з діяльністю друкарні та виданнями Києво-Печерської лаври. Окремі виступи викликали низку запитань та жваве обговорення доробку Києво-Печерської друкарні, її найбільш цікавих видань та рідкісних примірників. Дискусія продовжилася і під час огляду книжкової виставки, представленої з нагоди 400-річчя друкарні Києво-Печерської лаври у відділі стародруків та рідкісних видань.

До уваги учасників Міжнародної конференції з фондів НБУВ були запропоновані також інші книжкові виставки: 1) Євроінтеграція України: історія та перспективи; 2) «Минуще все, лиш слово не мине»; 3) Незалежній Україні – 25 : етнографія і фольклор України; 4) Слов'янське слово та культура в контексті світового розвитку.

За результатами Міжнародної конференції опублікований збірник тез доповідей:

Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 24 травня 2016 р.) / НАН України, Укр. ком. славистів, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. мови, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Укр. мовно-інформ. фонд, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 420 с.

Отже, учасники VII Міжнародної наукової конференції «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур», обговоривши на заході теоретичні, методичні і практичні проблеми розвитку наукових досліджень у галузі слов'янознавства, дійшли висновку, що славістика як комплекс наук, точніше – комплекс комплексів наук про мову, літературу, культуру, духовність, історію слов'янських народів, щоб виправдати своє родове призначення, повинна враховувати всю складність внутрішніх трансформацій слов'янських країн і їхніх зв'язків з європейською спільнотою та світовими суспільними зрушеннями. Усвідомлюючи важливість подальшого розвитку славістики в Україні в контексті входження до європейського наукового та інформаційного простору, очевидною є необхідність зміцнення національної державності, збереження і розвитку національної самобутності, культури, піднесення економіки, утвердження в європейському просторі в ролі значущого суб'єкта міжнародних відносин. У цьому плані для розвитку славістики відчувається зростаюча потреба більшого залучення до неї наук політико-правового і соціально-економічного профілю.

Також учасники наукового заходу висловили сподівання, що Книгознавчі читання з нагоди 400-ліття друкарні Києво-Печерської лаври сприятимуть популяризації її видань провідної української друкарні, що, крім багатьох інших соціогуманітарних функцій, виконала і націєформуючу, тиражуючи та розповсюджуючи найбільш популярні в українському освіченому середовищі богословські, літургійні, повчальні, житійні, етичні, полемічні, історичні, літературні та лінгвістичні пам'ятки, які в більшості не втратили своєї актуальності та культурної цінності й донині.